

EGY IRODALOMTANKÖNYV TOLDI-FEJEZETÉNEK SZAKSZÓALAKZATAI

Kivonat

Tényeket, adatokat és összefüggéseket mutatok be a nyelv- és irodalomtanítást segítő. Tanulságok észrevezésére, tanácsok körvonalazására, eredményesen hasznosuló teendők kidolgozására szándékozom buzdítani a nyelv- és irodalompedagógia tervezőit és a mindennapokban tevékenyen helytálló magyartanárokat egy mai irodalomtankönyvből készült szakszómező-kutatásom eredményeinek hasznosításakor.

Kulcsszavak: szakszómező, szakszóalakzat, frusztráló fogalomhalmozás, Arany János: Toldi, nemzeti alaptanterv, kerettanterv, írói szótár

Írásomban a Radócné Bálint Ildikó –Virág Gyuláné (2016) szerzőpáros *Irodalom 6.* című OFI-könyve Toldi című fejezetének a szövegtípusait, továbbá az itt fellelhető szakszómennyiségéből kialakult szakszóalakzat alapján formálódott szakszómezőt teszem nagyító alá. Részletesen elemzem a Toldi-fejezetet szövegtipológiai aspektusból: az úgynevezett referenciális és poétikai szövegtípusokat vizsgáló szempontok alapján. Ezután értékelem a Toldi-fejezetből feltárt irodalomelméleti, nyelvi-stilisztikai és könyvtárhasználati fogalmak mennyiségi és minőségi jellemzőit. Kutatási szempontjaim:

- a) egy irodalomtankönyv fejezetének a szövegtípusai;
- b) irodalomelméleti, nyelvi-stilisztikai és könyvtárhasználati szakszóalakzat;
- c) a bőség zavara vagy racionalizmushány;
- d) mi a célunk az 5–8. évfolyamokon: irodalomtudósokká vagy szép-irodalom-olvasók nevelése?

Fellelhetők az irodalomtankönyvben a tanítást és a tanulást segítő magyarázó, vagyis didaktikus szövegek, a feladatszövegek, a testvérműzsákat evokáló, így a képző- és zeneművészet bizonyos alkotásait is fel-felillantó reprodukciók és utalások, valamint a lábjegyzetek, a fogalomtár, továbbá ott vannak az adott évfolyamra vonatkozó megízesített nyelvezetű, szépirodalmi, poétikai alkotások is. Ez a sokszínűség zavarba ejtő, és lehet, hogy az irodalomoktatás egyik káros sarokpontjáról van szó (H. Tóth 1995). Hangsúlyos feladatunk az irodalmi olvasókönyvek/tankönyvek összetevőinek a feltárása, mert:

- a) a gyermekek zöme csupán e kötetekből olvas míves, megízésített nyelvű szépirodalmat;
- b) a növendékek elsősorban ezekből merítik az irodalomelméleti, a nyelvi-stilisztikai és a könyvtárhasználati ismereteiket;
- c) a diákoknak az irodalommal, valamint az irodalmi neveléssel és a szöveg-, továbbá olvasmánymegértéssel összefüggő kompetenciáit ezek felhasználásával formálják a magyartanárok (H. Tóth 2007).

A Radócné–Virágné-féle irodalomkönyv Toldi-fejezetének a szövegfajtaít tanulmányozva fedeztem föl, hogy a 6. évfolyamos (11–12 éves) olvasókat egyetlen fejezetben 1664 adattal, vagyis irodalomelméleti, nyelvi-stilisztikai, valamint könyvtárhasználati fogalommal kívánják megismertetni a szerzők.

Mit nevezek adatnak? A szövegtipológiából ismert, referenciális szövegtípus csoportba soroltam be az itteni tankönyvírók által konstruált magyarázó, elemző szövegeket, továbbá a feladatszövegeket, valamint a fogalomismertetéseket, illetőleg a lábjegyzeteket, ezeken kívül a fotókat, a fotóaláírásokat és az Arany János elbeszélő költeményéhez készített didaktikus jellegű illusztrációkat is. Ezek adatszám 1628, ami az összes adat 97,837%-a. A poétikai szövegtípus csoportba emeltem be magát a Toldi című költői beszélyt, valamint a szépirodalmi illusztrációkat, azaz az idézeteket is. Ezek adatszám 36, ami az összes adat 2,163%-a.

A szövegtípusokból összegyűjtött fogalmakat úgynevezett irodalomelméleti, műfajelméleti, szerkezzetani, nyelvi-stilisztikai, verstani, könyvtárhasználati tételekként kezeltem, és megszámláltam az előfordulásukat is, majd az összesítésben feltüntettem, hogy ezek az adatok hányszor fordultak elő tételenként. Megállapítottam, hogy a referenciálisnak nevezhető szövegtípusokból nyerhető fogalmak adatainak összege 1628, a szépirodalmi alkotások és a belőlük nyerhető fogalmak adatszám 36, vagyis együtt: 1664, amely adatszámot az irodalomelméleti, műfajelméleti, szerkezzetani, nyelvi-stilisztikai, verstani és könyvtárhasználati kategóriák 301 tételébe soroltam be. Így tárult fel az adatok mentén, hogy az általam megvizsgált irodalomkönyv Toldi-fejezetét mely fogalomalakzatokból álló fogalommező jellemzi.

Kategóriák		Tételek	%	Adatok	%
A)	Irodalomelmélet	102	38,775	412	24,760
B)	Műfajelmélet	51	16,887	750	45,072
C)	Szerkezzet	41	13,576	112	6,731
D)	Stilisztika	62	20,861	160	9,615

E)	Verstan	37	12,252	118	7,091
F)	Könyvtárhasználat	8	2,649	112	6,731
Együtt		301	100,00	1664	100,00

Magyarázó példa: az ének szavunknak 63 előfordulása van a megkutatott irodalmi tankönyv Toldi-fejezetében. Az ének az Arany János-féle Toldi című elbeszélő költeményben a 12 részt megnevező jelentésben álló szavunk, így ez 12 adat, emellett még 51 megjelenése van a különböző referenciális szövegekben az általam vizsgált tankönyvi fejezetben, de mindenképpen az irodalomelméleti kategóriába sorolható fogalommal van dolgunk.

A Toldi-fejezet nyelvi-stilisztikai fogalomapparátusa is feltárult a kutatóm során, és megállapíthattam, hogy a kigyűjtött 62 tételt 160 adat-előfordulásban számlálhattam össze. Mivelhogy háromnál többszöri az előfordulásuk, tipikusan nevezhetők a nyelvi-stilisztikai tételek és adataik: allegória (8), el-lentét (5), költői kifejezőeszköz (5), megszemélyesítés (6), megszólítás (4), metafora (5), metonímia (5), nyelvi alakzat (4), szókép (4), túlzás (5) (H. Tóth 2021) – minden további, vagyis még 54 tétel 1-3 adatként kerül a tanulók és magyartanáraik elé az irodalomkönyv Toldi-fejezetéből. Egyetlen tankönyvi fejezetből alakítottam ki ezt a jelentős adatbázist, amely 301 tételt tartalmaz 1664 adattal. Ezt a bázist számtalan aspektusból közelíthetjük meg. A leghasznosabbnak a hazai és a nemzetközi textológiai és stilisztikai szemlélet mentén történő elemzés tűnik. A realizáció, vagyis a közeg alapján (Szikszainé 1999) vagy a nyelv rétegei és kora figyelembevételével (Szathmári 2005). A kognitív nyelvészetre figyelő stilisztikai alapállás (Tolcsvai Nagy 1996), a szemantikai és a szemiotikai rendszerezés (Petőfi S. 1990) vagy a szövegantropológiai (Balázs 2007) sem tűnne felesleges kutatásnak. A költői nyelv szintjeivel (H. Tóth 1993) és a stilisztikai fogalomapparátussal (Péter 1974; Szathmári 2005) való szembesítés is termékeny következtetésekhez vinne közelebb, ugyanígy a stílus fejlődéstörténete vonatkozásában is (Szathmári 2004). A szövegek kifejtett (explicit) hálózati struktúrája és bennfoglalt, másképpen: sugallt (implicit), vagyis az alkotó által kifejtetlen hálózati struktúrák elemzése is figyelemre méltó (Balázs 2024) elemzésre készítheti az olvasókat, és ebben a jelentésfaggatásban, az újabb következtetések kialakításában a műalkotás körül kialakítható, kialakult fogalommező is az olvasó-befogadó, illetőleg az értelmező segítségére szolgál.

Kandidátusi értekezésem nyilvános akadémiai védésén dr. Kernya Róza, az egyik opponensem többek között azt fejtegette, hogy az adattáram összeállítása, az egyes tételek elemzése, minősítése és besorolása értelmezési különbségekre, különbözőségekre nyújthat alkalmat szakmai körökben,

ugyanakkor a tények és az adatok sokfélesége és igen magas száma kétségtelenül megmutatja a nyelv és irodalom tanításának és tanulásának az egyik neuralgikus pontját, jelesen a **frusztráló fogalomhalmozást**. Ez az opponensi vélemény és állásfoglalás most is helytálló (lehet). Ugyanakkor az is rögzíthető, hogy az elmélet vagy inkább az elméletieskedés tűnik itt előbbre valónak, mint a gyakorlat és a hasznosíthatóság kritériumai, a tanulók szép-irodalom-olvasói igényének a formálása.

Számomra ebben a kutatásban is az adatok funkcionális megközelítése tűnt hírértékűnek szövegtipológiai, valamint nyelv- és irodalompedagógiai szempontból egyaránt (H. Tóth 1997). Jakobson kommunikációs modelljének pó-lusaival, továbbá ezek funkcióival (Jakobson 1969; Balázs 2022: 53, 63.) és a tudástechnológiai kategóriákkal (Nagy 1985) szembesítettem az irodalom-könyv Toldi-fejezetének szövegfajtaát, így gyűjtöttem össze ezt a fogalomap-parátust, azaz a 301 tételt és az 1664 adatot – egyetlen tankönyvi fejezet szakszókészletéről van szó, amellyel 11–12 éves tanulóknak kell szembenézniük.

A mostani kutatásom elvégzésére egy erős tanterv- és tankönyvpolitikai hasonlóság adott lehetőséget. Az 1990-es évek elején-közepén elvégzett fogalomkutatásom során is egyetlen irodalomtanterv volt a négy felsős (5–8.) évfolyamon, ennek folyományaként egy-egy irodalomtankönyv állt a nyelv- és irodalomtanítás rendelkezésére – eltekintek most a Nyelvi-irodalmi és kommunikációs nevelés tantervétől (Zsolnai 1988) és annak a tankönyveitől, mert ezek a dokumentumok és taneszközök is a szűken értelmezett választ-hatóság körében szerepeltek, vagyis kétségtelenül hasonlít az akkori és a mai helyzet egymásra.

A kutatásaim keretében gyűjtött adatok rendszerezésekor, tüzetes értékelésekor alakítottam ki a **szakszóalakzat** és a **szakszómező** terminusokat. Ezekre támaszkodtam ezúttal is, hogy még plasztikusabbá tehessem az akkor volt, ugyanakkor a mai tankönyvi világképpel lényegében azonosítható, de legalábbis hasonló állapotokat: túldimenzionált az elmélet jelentősége, mi-közben alig támogatott a szépirodalmi szövegmű világában való értő-értel-mezői, azaz olvasói elmélyedés.

Szakszóalakzatnak nevezem az irodalom-, művészetelméleti és könyvtár-használati fogalomosztályokból irodalomtankönyvben és tanulói műismer-tetésben sajátosan (körvonalalaiban meghatározott jelentésben) alkalmazott terminus technicusok körét, amely elemeinek egymáshoz viszonyított helyét a tudományos érvényességű, rendszerszemléletű kategóriák (irodalomelmé-let, műfajelmélet, szerkezetan, stilisztika, verstan, könyvtárhasználat) jelö-li ki. Ezek a tankönyvi szakszóalakzatok ezúttal is felfoghatók úgy, mint

a Toldi című Arany János-mű körül kialakult asszociációs környezet szegmensei, amelyek a tanulók irodalomelméleti, nyelvi-stilisztikai és könyvtárhasználati háttértudását teremtik meg, és úgy is értelmezhetők, mint az ezeknek a szakszóalakzatoknak az összefoglalt gyűjteménye, azaz szakszómezőként is alkalmazható.

Radócné Bálint Ildikó és Virág Gyuláné irodalomkönyve Toldi-fejezetének szakszóalakzataiból építkező szakszómező:

A) Az irodalomelmélet körébe sorolható tételek (betűrendben) és előfordulásuk adatmennyiségei (zárójelben)

alak (1), alakrajz (1), alkotás (3), álom (4), arányosság (1), ars poetica (1), belső táj (1), beszélő (1), bosszú (3), búcsú (6), bujdosás (2), bűn (5), bűnbocsánat (1), bűnhődés (1), büntetés (1), cáfolat (1), cél (2), cselekedet (3), cselekmény (14), csoda (1), csoportkép (1), derű (1), drámai (2), elbeszélő (17), (az) elbeszélő magatartása (1), (az) elbeszélő nézőpontja (1), elbukás (1), életút (1), eltérés (1), ének (63), epikus (2), erény (1), erkölcsi világrend (1), érv (5), érvelés (1), érzelem (6), esemény (9), eszme (1), feloldozás (1), forma (4), főhős (10), gondolat (8), gondolatmenet (1), gondolatterkép (3), gonosz (1), helyszín (8), helyzet (5), hős (11), idő (9), indulat (4), író (3), irodalmi alkotás (4), irodalom (2), jellem (7), jellemvonás (3), jellemzési mód (2), jellemző helyzet (1), kaland (11), költemény (10), költészet (1), költő (9), költői képzelet (1), költői tehetség (1), környezet (3), körülmény (2), külső (1), lelki alkat (1), lelkiállapot (2), lelkiismeret (1), lelkivilág (1), líra (1), lírai (1), megbocsátás (1), megtisztulás (1), mellékalakok (1), mesélő (1), mesés elem (2), mondanivaló (3), motívum (2), mű (40), műrészlet (2), népköltészet (2), nézőpont (1), önvád (1), összetűzés (1), segítőtárs (1), sors (1), szellem (1), szerep (5), szereplő (20), tabló (2), táj (3), tér (1), tett (2), történetmondó (1), tulajdonság (6), vágy (3), valóság (2), viszony (2), véletlen (1), vándorlás (1), viadal (1) – Összesen: 102 tétel 412 előfordulási adattal.

B) A műfajelmélet körébe sorolható tételek (betűrendben) és előfordulásuk adatmennyiségei (zárójelben)

ballada (3), betyárnóta (1), elbeszélés (2), elbeszélő költemény (7), életkép (4), életrajz (4), előhang (1), epika (1), epikai (4), episztola (1), feladat(szóveg) (210), felidézés (1), film (2), hangoskönyv (1), história (3), históriás ének (4), hitvallás (2), humor (1), idézet (10), irodalmi vita (1), ismertetés (1),

jellemábrázolás (3), jellemzés (7), költői beszély (1), költői elbeszélés (1), költői levél (3), könyvajánló (1), környezetrajz (1), közmondás (1), lábjegyzet (Arany Jánostól) (22), lábjegyzet (szerzői) (298), leírás (10), lélekábrázolás (2), levél (11), lovagi epika (2), mese (5), monda (6), mottó (1), mottó (Ilosvai Selymes Pétertől) (13), műfaj (4), műnem (2), népmese (2), népmonda (1), regény (2), regénytrilógia (1), szemelvény (Arany Jánostól) (12), szerzői szöveg (39), szólás (3), szöveg (6), természeti rajz (1), történet (26) – Összesen: 51 tétel 750 előfordulási adattal.

C) A szerkezettan körébe sorolható tételek (betűrendben) és előfordulásuk adatmennyiségei (zárójelben)

akadály (2), befejezés (2), bemutatás (1), bevezető (1), bonyodalom (3), (a) cselekmény kibontakozása (3), csúcspont (1), diadal (2), előhang (5), előkészítés (3), előszó (1), epilógus (2), epizód (6), erőpróba (1), expozíció (1), felépítés (1), fordulat (2), fordulópont (8), győzelem (6), jelenet (2), késleltetés (5), kiindulóhelyzet (2), kiindulópont (1), konfliktus (2), küzdelem (12), lezárás (1), megoldás (7), mesei erőpróba (1), mozzanat (1), összeütközés (1), párbeszéd (4), próba (5), próbatétel (4), szerkezet (2), szerkezeti egység (4), szimmetria (1), találkozás (5), tetőpont (3), utóhang (6), utószó (1), végkifejlet (1) – Összesen: 41 tétel 112 előfordulási adattal.

D) A stilisztika körébe sorolható tételek (betűrendben) és előfordulásuk adatmennyiségei (zárójelben)

allegória (8), anyagbeli érintkezés (1), bonyolítás (1), beszéltet (1), bemutat (1), cselekedtet (1), életszerűség (1), ellentét (5), ellentétpár (1), eltérés (2), erősítés (3), eufemizmus (1), felkiáltás (2), felsorolás (3), feszültség (4), figura etymologica (1), fokozás (3), hangulat (5), hangulatos (1), hasonlat (3), hasonlító (1), hasonlóság (6), humoros (1), időbeli érintkezés (1), irodalmi nyelv (1), ismétlés (2), jelző (1), képszerű (1), kérdés (5), kettősség (1), költői kép (6), költői kifejezőeszköz (5), körülírás (4), közlés mód (1), különbség (2), megszemélyesítés (6), megszólítás (4), metafora (5), metonímia (5), mozgalmasság (1), művészi (2), nagyítás (1), népies (3), népnyelv (2), névátvitel (1), nyelv (8), nyelvi alakzat (4), nyelvi elemek (1), nyomatékosítás (1), ok-okozati érintkezés (1), paraszti nyelv (1), párhuzam (2), régies kifejezés (2), stílus (3), stílus eszköz (1), szembenállás (1), szemléletes (3), szépítő körülírás (1), szókép (4), szótőismétlés (5), térbeli érintkezés (1), túlzás (5) – Összesen: 62 tétel 160 előfordulási adattal.

E) A verstan körébe sorolható tételek (betűrendben) és előfordulásuk adatmennyiségei (zárójelben)

felező tizenkettes (1), hangsúly (1), hangsúlyos szótag (2), hangsúlyos verselés (1), hangsúlytalan szótag (2), időmértékes verselés (1), időtartam (rövid – hosszú) (1), magyaros verselés (1), négyütemű felező tizenkettes (2), nyomaték (2), ősi tizenkettes (1), összecsendülés (1), páros rím (2), rím (1), rímelés (1), rímképlet (1), ritmizálás (2), ritmus (4), sorfajta (1), sormetszet (2), sortípus (1), sorvég (1), szabályos váltakozás (2), szótag (7), ütem (2), ütemhangsúlyos verselés (3), ütemhatár (1), vers (14), verselés (4), versforma (2), versláb (1), verssor (8), versterjedelem (1), verszárlat (2), versszak (37), zenei hatás (1), zeneiség (1) – Összesen: 37 tétel 118 előfordulási adattal.

F) A könyvtárhasználat körébe sorolható tételek (betűrendben) és előfordulásuk adatmennyiségei (zárójelben)

cím (3), fotó (kódexrészlet, könyvoldal, múzeumbelső, műalkotás, tájkép, tárgy stb.) (54), illusztráció (didaktikus rajz az Arany-mű alapján) (35), internet (5), kézikészítár (1), könyv (4), könyvtár (6), nagylexikon (4) – Összesen: 8 tétel 112 előfordulási adattal.

Disszertációmban (H. Tóth 1997) az akkori idők Toldi-tanítását meghatározó, hatodik évfolyamos irodalomkönyv vonatkozó fejezetének a sajátosságait is bemutattam (Goda–Horvát –M. Boda 1981). Eközben feltártam azt is, hogy öt általános iskolai tanulócsoport (Csorna: 27 fő; Jánoshalma: 26 fő; Kelebia: 21 fő; Kiskunhalas: 24 fő; Kisszállás: 22 fő) 120 hatodik évfolyamos tanulója az önálló műelemző dolgozatába 70-féle irodalomelméleti, nyelvi-stilisztikai és könyvtárhasználati fogalmat (tételt) épített be 3506 előfordulásban. Ezeknek az adatoknak az ismeretében alakult ki az adott népesség (N=120 fő) fogalomhasználatának a gyakorisági mutatója: $\bar{x}=29,22/\text{fő}$. A vizsgálatba bevont öt iskola 120 hatodik évfolyamos, azaz 11–12 éves tanulójának a Toldiról szóló műelemző írásművében ezek voltak a tudatosan, világosan, pontosan alkalmazott terminus technicusok (tételek) a gyakorisági mutató tanúságtevése alapján: a költő magatartása, a szereplők érzelmei/tettei, alliteráció/betűrím, belső beszéd/monológ, bonyodalom/konfliktus, cselekménysor/a cselekménysor alakulása, elbeszélés közlésforma, elbeszélő költemény, előkészítés/expozíció, esemény, festői/költői jelző, főszereplők, hasonlat, jellemfejlődés, kibontakozás, megoldás, megismerés, mellékszereplők, metafora, négyütemű 12-es / felező 12-es, pár-

beszéd/dialógus, párrímek, stílusesszók, szereplők/személyek, színhely, szó- és mondataalakzatok, tetőpont/kulmináció, ütemhangsúlyos verselés, verses forma (H. Tóth 1997).

Tanúságtevő a fenti sokoldalú, sokszínű, rendkívül rétegzett szakszókincs. De az alapkérdés éppen ennek nyomán válik radikálissá: tanúságtevő mozaikok-e az itt bemutatott Toldi-fejezet és a tanulói műelemző dolgozatok nyelvi-stilisztikai és szövegtipológiai jellemzői? Kinek és miért válnak tanúságossá ezek a kutatási adatok, amelyek vitathatatlanul keretezik, befolyásolják, erősítik, avagy éppenséggel szakmai-pedagógiai feszültséget keltve csökkentik a tanítási szenvedélyt és a tanulási kedvet? Ne hagyjuk már figyelmen kívül ezeket a felvetéseket sem:

- a) nem irodalomtudósokká tanítása-nevelése az irodalomoktatás, a szépirodalom-olvasás a feladata;
- b) az olvasási készségek, velük szövetségben az olvasástudás kompetenciáinak az alapozása és gondozása a legfőbb küldetése az általános iskolai irodalomtanításnak;
- c) tankönyveket nem azért kell írunk, hogy bizonyítsuk az irodalomtudományban és a pedagógiai-pszichológiai szakirodalom által kiművelt saját tudásbázisunk jelentőségét;
- d) ha tankönyveket, munkafüzeteket, feladatlapokat, sőt feladatbankokat írunk, szerkesztünk akár magunk által, akár a mesterséges intelligencia (MI vagy AI) igénybevételével, gondoljunk az olvasni és kulturáltan vitatkozni vágyó diákjainkra, hogy az olvasás és vele párhuzamosan a szépirodalom világának a megismerése iránti vágyuk felkeltésére-megtartására kész tudásunkat képesek legyünk mozgósítani a 10–14 évesek szellemi-lelki erősödése érdekében.

A magyar oktatási rendszerrel foglalkozva Bogdán Csaba az oktatás tervezését támogató problématerképet készített (Bogdán 2024). Ebből az oktatás rendszerének egészét érintő problémák néven nevezését, ezt követően a kiutkeresést, továbbá a tananyag és a tanítási módszerek kérdéseinek a friss szemléletű, valóban a kor igényeihez és a közeljövő elvárásaihoz kapcsolódó kimunkálását tartom magam is sürgős teendőnek. Fontos, hogy ne csak mindig arra tekintsünk, ami nem működik, hanem koncentráljunk a konkrét szakmai megoldásokra is! A jelszó: problémafókusz és megoldáskeresés.

Az egyik neuralgikus pont az oktatástervezésben a **nemzeti alaptanterv**; ennek inkább a kereteket: elveket, célokat és követelményeket kell megfogalmaznia. Az ennek mentén készített tananyagterveknek sokszínűeknek és

rugalmasaknak kell lenniük, ezáltal is lehetőséget adva a pedagógiai szabadság növelésére, mert így valóban felszabadulna a kreatív-produktív energia és a tanítás iránti szeretet. Mindezek nyomán feltételezhető, hogy több szabadságuk lenne a pedagógusoknak a tananyag differenciált alkalmazásában, elkerülve az egyenruhásítást, azaz az uniformizálást.

Mostanság, amikor alig-óraszámú, de mennyiségében túlsúlyos és szemléletében elméletfetiszáló, vagyis nem olvasmányértelmező és nyelvhasználat-központú a magyar nyelv és irodalom tanterve (Kerettanterv 2020), akkor különösen keresniük szükséges mind a tankönyvíróknak, mind a magyartanároknak a nyelv- és irodalomtanítás olyan kapcsolódási pontjait, mint például a szövegtan, a stilisztika, a retorika és a szépirodalmi kommunikáció (H. Tóth 2021). Arról van szó, és egyáltalán nem hagyható figyelmen kívül, hogy az egymásra tekintő, a belső és külső szaktárgyi koncentrációra építő tanítás- és tanulásszervezés, valamint tanítás- és tanulásirányítás eredménye felbecsülhetetlen (Beregszászi 2012). Ezért is lenne helyénvaló a szemlélődésre (a kontemplatív jellegű), a hozzáadó feladatépítésre (az additív szemléletű) és a haszonelvűségre (a funkcionalitásra) készítő nyelv- és irodalompedagógiai gyakorlat alkalmazása (H. Tóth 2015).

1986-ban látott napvilágot a Toldi-szótár, szerkesztője Pásztor Emil. Amíg szerepel a tantervekben, a tananyagban, a tankönyvekben Arany János Toldi című elbeszélő költeménye, addig mindig alapirodalomként használandó a Toldi-szótár – tanórán kívül is. Vajon ismerik-e, forgatják-e, hasznosítják-e tankönyvíróink, magyartanáraink a Toldi-szótárt Arany János elbeszélő költeményének tanításával összefüggésben? Ugyanígy időszerű előtérbe állítanom az Arany János költői nyelvének szókészletét három kötetben közlétező Arany-szótárt (Beke–Balázs 2017).

Szándékomban állt, hogy rámutassak a 30 évvel ezelőtti, akkor korszkos jelentőségű irodalomtanterv (Komárné 1978) szemléletformáló jellegére. Emellett napjaink konzervatív irodalompedagógiai megnyilvánulásaira is reflektálni akartam. Végül a közeljövő várható radikális pedagógiai szemléletváltására is fel kívántam hívni a figyelmet. Bánt többünket is, hogy az irodalom megszerettetéséért vállalt küldetésünk, a szépirodalomért rajongó emberformáló szándékunk, a diákokat szépirodalmat értő olvasóvá fejlesztő-erősítő nyelv- és irodalomtanítási gyakorlatunk bizony meg-megbotlik a korszerűtlennek is nevezhető tantervtől, valamint az ennek nyomán született taneszközök elméletfetiszáló lététől.

Szakirodalom

- Balázs Géza 2007. *Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése*. Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely/Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ. Budapest.
- Balázs Géza 2022. *Folklór és nyelv. Folklór, művészet, irodalom, nyelv*. Folklórlingvisztikai tanulmányok. IKU. Budapest.
- Balázs Géza 2024. *Szélárnyékban* (Művészetkritikai írások). Inter–IKU. Budapest.
- Beke József – Balázs Géza 2017. *Arany-szótár – Arany János költői nyelvének szókézlete I–III*. (A–Gy, H–M, N–Zs). Anyanyelvápolók Szövetsége – Inter. Budapest.
- Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlent lehetni* (Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában.) Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Bogdán Csaba 2024. *Egy lépéssel közelebb*. <https://www.facebook.com/profile.php?id=61550963579556> (Letöltés: 2024. 10. 12.)
- Goda Imre – Horváth Zsuzsa – M. Boda Edit 1981. *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 6. osztálya számára*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- H. Tóth István 1993. A poétikai funkció érvényesülése a nyelvi kommunikációban. *Magyar Nyelvőr* 188–93.
- H. Tóth István 1995. Értékek nyomában (Szövegtípusok az irodalomkönyvekben). *Módszertani Közlemények*. Szeged. 1: 12–7.
- H. Tóth István 1997. „Az olvasás: felfedezés” – Egy korosztály irodalomértésének alakulása. Kandidátusi értekezés. (Témavezető: dr. A. Jászó Anna tanszékvezető főiskolai tanár). Magyar Tudományos Akadémia Doktori Bizottsága. Budapest.
- H. Tóth István 2007. *Szövegfajták vizsgálata néhány irodalomkönyvben* (Gondolatok a közelmúlt négy tankönyvéről). http://www.tanszertar.hu/eken/2007_03/hti_0703.htm – Elektronikus Könyv és Nevelés. Budapest. 3: 75–82.
- H. Tóth István 2015. „Nem fecske módra...” *Az olvasmánymegértés fejlesztése – Kézikönyv nemcsak tanítók és magyartanárok számára*. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa. Beregszász.
- H. Tóth István 2021. *Barangolás a stílus és a stilisztika világában* (Tanári feladatgyűjtemény és kézikönyv a stilisztika évfolyamfüggetlen tanításához). Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa. Beregszász.
- Jakobson, Roman 1969. *Hang – Jel – Vers*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Kerettanterv 2020. *Magyar nyelv és irodalom tanterv 5–8. évfolyam*. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/kerettanterv/magyar_nyelv_es_irodalom_f.docx (Letöltés: 2025. 02. 16)
- Komár Pálné (szerk.) 1978. Irodalom 5–8. osztály. In: Szebenyi Péter (főszerk.): *Az általános iskolai nevelés és oktatás terve*. Országos Pedagógiai Intézet. Budapest.
- Nagy József 1985. *A tudástechnológia elméleti alapjai*. Országos Oktatástechnikai Központ. Veszprém.

- Péter Mihály 1974. Stilisztikai alapfogalmaink tisztázásához. In: Imre Samu – Szathmári István – Szűts László (szerk.): *Jelentéstan és stilisztika*. Nyelvtudományi Értekezések. Budapest.
- Petőfi S. János 1990. *Szemiotikai textológia – didaktika. Szemiotikai szövegtan 1.* Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. Szeged.
- Radóczné Bálint Ildikó – Virág Gyuláné 2016. *Irodalom 6.* (Tankönyv a 6. évfolyam számára). Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. Budapest. 61–158.
- Szathmári István 2004. *Stilisztikai lexikon* (Stilisztikai fogalmak magyarázata szép-irodalmi példákkal szemléltetve). Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Szathmári István 2005. *A magyar stilisztika a kezdetektől a XX. század végéig*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Szikszaíné Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Zsolnai József 1988. *A nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program tananyagterve (tanterve) az 5–8. osztály számára*. Törökbálinti Kísérleti Általános Iskola. Törökbálint–Budapest.

H. Tóth István

Simonyi-díjas nyelvész, kandidátus,
ny. egyetemi docens
Prága, Budapest, Kecskemét
E-mail: moszkva228@gmail.com

H. TÓTH, ISTVÁN

TECHNICAL TERMS IN THE TOLDI CHAPTER OF A LITERATURE TEXTBOOK

Abstract

I present facts, data and connections to aid language and literature teaching. I intend to encourage teachers planning language and literature and Hungarian teachers working in everyday life to design lessons, outline recommendations and develop effective tasks by utilising the results of my research into technical terms found in a contemporary literature textbook.

Keywords: technical vocabulary, technical phrases, frustrating accumulation of concepts, János Arany: Toldi, national core curriculum, framework curriculum, writer's dictionary